Waarom hou ik mij met Gregoriaans bezig?

Geert Maessen

Uit Psalm 127: 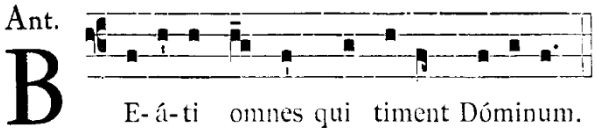

In augustus 1982 bezocht ik voor het eerst de abdij *Sint Benedictusberg* in Lemiers, bij Vaals in Zuid Limburg. Dat was een initiatief van mijn vriend Edwin Smolders. Wij studeerden toen bouwkunde; voor mij een mislukt compromis tussen kunst en technologie. Wij waren onder de indruk van de architectuur van Hans van der Laan (1904-1991). De abdij was door hem ontworpen. We luisterden naar het koorgebed, wandelden door de kloostertuin en spraken met Van der Laan. We kochten boeken. Daarin schreef hij: "kijken, denken, doen."

In 1985 verhuisde ik naar Amsterdam om bij Cornelis Verhoeven (1928-2001) mijn studie filosofie voort te zetten. In Nijmegen had ik net mijn propedeuse voltooid. Ik was gefascineerd door de relatie tussen metafysica en formele logica. In Amsterdam ontdekte ik dat je voor weinig geld muziekinstrumenten kon huren. Ik huurde en bespeelde allerlei instrumenten, waaronder viool, cello en klarinet. Ik wilde mij verder bekwamen in het vioolspel. Maar al snel bleek dat het lezen van een partituur en het hanteren van de strijkstok voor mij niet samen konden gaan. Ik heb namelijk een aangeboren oogafwijking, achromatopsie, waardoor ik maar ongeveer tien procent zie van wat gangbaar is.

Ik zocht daarom naar een manier om gemakkelijker partituren te kunnen lezen. Dat bracht me uiteindelijk bij de *Schola Cantorum Amsterdam*, een Gregoriaans koor dat aan de Universiteit van Amsterdam was verbonden. Als zanger kon je de partituur zo dicht bij je gezicht houden als je wilde. De keuze voor het Gregoriaans was duidelijk beïnvloed door de herinnering aan de zang die ik in de abdij bij Vaals had gehoord. Dat Gregoriaans bleek zo rijk dat het een heel eigen leven is gaan leiden.

Na wat avonden Gregoriaanse noten lezen bij de koorleider, Wim van Gerven (1929-2008), zong ik vanaf 15 februari 1987 (*Septuagesima*) met de schola mee. Elke week was er een repetitie op woensdagavond in de pastorie van *De Duif* en een Vesperdienst op zondagmiddag in de kerk zelf. Het ging allemaal heel geleidelijk. Ik zat erbij en probeerde in eerste instantie vooral te volgen wat ik de zangers hoorde zingen.

Geleidelijk aan ging ik zachtjes meezingen; eerst de meest terugkerende recitatieven, dan de psalmen. Daarna hymnen en eenvoudige antifonen. Ik herinner me van die tijd met name de hymnen *Vexilla regis* en *Audi benigne*. Het was denk ik een jaar later dat ik voor het eerst een antifoon mocht inzetten, en weer wat later dat ik voor het eerst hebdomadarius mocht spelen. Op een bepaald moment hoorde ik tot de groep voorzangers die de meer solistische delen zongen; met name de verzen van de responsories.

Van Gerven had cursussen semiologie gevolgd in Essen en Cremona. Hij werkte in die tijd intensief samen met Kees Pouderoijen, een monnik van de abdij van Vaals. Pouderoijen verzorgde de reconstructies van drie Officies die Van Gerven met zijn schola uitvoerde op het *Festival Oude muziek* in Utrecht. Het eerste Officie was van vóór mijn tijd; dat van Maria Geboorte (1984). Daarna volgden het Bartholomeus Officie (1989) en het Officie voor het feest van 14 september (1991). In 1991 verzorgden beiden ook de metten van Hemelvaart op het internationaal Gregoriaans festival van Watou in België. In 1992 nam Van Gerven de

metten van Pasen op in de Paulusabdij van Oosterhout. Na zijn dood werden die op CD uitgegeven. Sinds 1987 maakte ik dat allemaal heel bewust mee.

Naast de wekelijkse bijeenkomsten waren er vaak andere activiteiten. Zoals ook in oktober 1993. Op 17, 23 en 25 oktober van dat jaar gaf de schola concerten in respectievelijk Nijmegen, Utrecht en Rotterdam. In Nijmegen in samenwerking met Stan Hollaardt, Lida Dekkers (1951-2008) en Marijke Ferguson (1927-2024), in Utrecht met Jankees Braaksma, in Rotterdam, in de Grote of Laurenskerk, met de bekende organist Albert de Klerk (1917-1998). Ik herinner me goed dat de Willemsspoorbrug toen nog naast de Laurenskerk liep, maar dat treinen ons niet stoorden omdat de spoortunnel net een maand eerder was geopend.

In die maand vond er een breuk plaats tussen Van Gerven en het koor. Na die breuk nam Eugeen Lievens (1950-2025) de leiding over. Lievens, beter bekend onder zijn artiestennaam, Liven d'Abelardo, zong sinds december 1991 (*Populus Sion*) in de schola. Hij bracht veel gezelligheid, heerlijke maaltijden en leuke uitstapjes. Hij nam koorleden mee op concertreizen naar Brugge en Sint Gallen en ook naar het moederklooster in Solesmes (zie de foto hierna). Hij regelde ook dat de schola in 1993 van de bouwvallige Duif aan de Prinsengracht naar de Nicolaaskerk t.o. Centraal Station verhuisde.

De oorzaak van de breuk is nooit duidelijk geworden. Na de concerten van oktober is Van Gerven op een slecht bezochte repetitie weggelopen en nooit meer teruggekomen. Als vanzelfsprekend nam Eugeen de leiding over. Hij was immers dirigent en componist en leidde ook andere Gregoriaanse koren.

Intussen hoorde ik bij de eerste lichting van *Hartkeriana*, een koor waarmee Eugeen het Gregoriaans professioneel op de kaart wilde zetten. Maar een half jaar na de breuk begon ik iets te missen. De stijl van dirigeren was anders geworden en in het muzikale resultaat ontbrak m.i. de mystiek van daarvoor. In de voorbereiding van het eerste concert van *Hartkeriana* ben ik daarom opgestapt. Dat concert vond plaats in de Nicolaaskerk op 8 oktober 1994. In de opname die de *Concertzender* daarvan maakte herken ik nog steeds mijn bezwaar. Hetzelfde repertoire werd in 1995 ook opgenomen voor de CD *Psallite Sapienter*.

Ik vroeg me af waarom Van Gerven er niet meer was en ben hem gaan opzoeken. Volgens hem zou het koor door Eugeen zijn gekaapt. Hij vond dat hij Eugeen niet in de schola had mogen toelaten. Ik ben ook met alle andere betrokkenen gaan praten. Ik probeerde de zaak terug te draaien, iets wat ik misschien beter niet had kunnen doen. Ik herinner me nog goed het gesprek met Simon Paul (tweede cantor en penningmeester). Simon was het niet met mij eens. Hij vond Eugeen veel muzikaler dan Wim. Ik herinner me ook een hele avond bij Antoine Bodar, met wijn en al. Bodar was in 1992 tot priester gewijd en had van Van Gerven geleerd prefaties te zingen. Mijn gesprekken leverden niet veel op. Iedereen had zo zijn eigen kijk op de zaak.

Eind 1994 ben ik daarom met Van Gerven, Tetsuro Hanai en enkele anderen opnieuw begonnen. Velen, waaronder Reinier van der Lof, Jacques van Leeuwen, Sander van Maas en Fokko Oldenhuis, voegden zich bij onze *Nova Schola Cantorum*. Sinds december 1994 (*Rorate*) zongen we maandelijks Vespers in *de Liefde* aan de Da Costakade. In 1994 had ik n.a.v. een vraag van Kees Pouderoijen een paar maanden in de bibliotheek van de abdij gewerkt. Als tegenprestatie heeft Andreas Laudy (kok, cantor en kleermaker van de abdij) voor ons nieuwe liturgische kleding gemaakt. Die gebruiken we nog steeds.

Op 22 april 1995 gaven we in de Nicolaaskerk ons eerste concert: Gregoriaanse gezangen bij de *Missa de Beata Virgine* van Josquin Desprez i.s.m. *Cappella Pratensis* en het *Amsterdams Kamerkoor*, onder algehele leiding van Tetsuro. In het najaar van 1996 ontdekte ik bij toeval de *Fluxus*-notatie die later de koers van mijn ensemble *Gregoriana Amsterdam*

zou gaan bepalen. De *Nova Schola Cantorum* kreeg diverse uitnodigingen, o.a. om het Daniëlspel te zingen op het festival *Musica Sacra* in Maastricht. We zongen een jaar in de Oude kerk en vele malen missen voor KRO televisie. In 2002 maakten we zelfs nog een CD met het *Requiem* van Clemens non Papa in samenwerking met Maarten Kooij.

In 2002 kreeg Van Gerven een uitnodiging van Harm Jan Wilbrink om een reeks concerten in kerkjes langs de IJssel te zingen. Dat durfde hij niet meer aan. Die uitnodiging vormde het begin van *Gregoriana Amsterdam*. De formule van Wilbrink werd ook bepalend voor onze programmering: samenwerking met anderen uit verwante muzikale en religieuze tradities: geïmproviseerd, volks, elektronisch, Islamitisch, Joods, etc. Van 2002 tot 2019 was onze thuisbasis de Obrechtkerk in Amsterdam-Zuid, waar we elke derde zatedag van de maand een Gregoriaanse Meditatie verzorgden. N.a.v. ons tienjarig bestaan in 2012 heb ik een boek over Van Gerven uitgegeven met een selectie van zijn restitutiewerk. Sindsdien staan computationeel gegenereerde melodieën voor de verloren Mozarabisch zang hoog op onze prioriteitenlijst. In 2019 zijn we verhuisd naar de Papegaai aan de Kalverstraat. In die tijd was onze programmering steeds meer in de richting van de traditionele Vesperdienst gegroeid. Ook zongen we vaker: elke eerste en derde zaterdag van de maand.

N.a.v. de *Fluxus*-notatie ben ik me verder gaan verdiepen in de handschriften en het repertoire. In 2009 presenteerde ik mijn eerste wetenschappelijk paper voor *Cantus Planus* in Dobogókő (Hongarije). Er volgden meer papers in Kalamazoo, New York, Venetië, Dublin, Malaga, Suzhou, Thessaloniki en elders. Van 2010 tot 2016 verzorgde ik het radioprogramma *Bonum est* voor de *Concertzender*. De thematiek van mijn onderzoek breidde zich uit van uitvoering en notatie (Sint Gallen, Fluxus, Braille ...) naar melodiegeneratie, de speciale tekens in *Dijon*, de relatie tussen de monofone tradities en de achtergronden van de katholieke dogmatiek, tot de spirituele dimensie van het zingen. Hoewel de viool noot meer is terug gekomen, is de muziek daarbij altijd centraal blijven staan.

De Paléographie Musicale in de Franse abdij Saint-Pierre de Solesmes (Sarthe), april 1992. Op de voorgrond, v.l.n.r. Geert Maessen, Wim van Gerven, Kees Pouderoijen. Tweede rij, v.r.n.l. Eugeen Lievens, Simon Paul. Verder twee leden van Eugeens Hilversumse schola. Foto: Martijn de Graaf Bierbrauwer.